

І. В. Срібняк

**«...ІЗ ЗАРОБЛЕНИХ ГРОШЕЙ ВІД ЩИРОГО СЕРЦЯ ЖЕРТВУЮ
НА СИРИТ»: ХАРИТАТИВНА ДОПОМОГА ПОЛОНЕНИМ УКРАЇНЦЯМ З
ТАБОРУ РАШТАТ І БЛАГОДІЙНІСТЬ ТАБОР'ЯН (1915-1918 рр.)**

У статті відтворено особливості надання харитативної допомоги полоненим українцям з табору Раштат (Німеччина), а також специфіка благодійницької діяльності табор'ян. Полонені українці досить часто виступали у якості жертводавців, збираючи кошти на різні національні потреби, для хворих у таборовому лазареті тощо. Разом з тим, полонені не відмовляли в допомозі власне німцям – жертвуючи кошти на німецьких сирит війни і на потреби німецького Червоного Хреста. Численні пожертви були зібрані для будівництва пам'ятника, який назавжди закарбував у камені пам'ять про померлих у полоні українців.

У свою чергу полонені отримували харитативну допомогу від міжнародних та національних червонохресних організацій, яка при тому ніколи не мала регулярного характеру. З огляду на скудність таборових пайків та не завжди достатню якість продуктів для харчування, полонені поклали певні надії на надходження благодійної допомоги. Особливо вона була потрібна хворим з таборового шпиталю, а також полоненим-інвалідам. Розподіл благодійної допомоги у Раштаті здійснював Центральний комітет, утворений з числа виборних представників полонених.

Ключові слова: полонені українці, благодійність, харитативні організації, табір Раштат, Німеччина.

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-27-46-56

Постановка наукової проблеми та її значення. Історія табору Раштат і створеної в ньому громади «Самостійна Україна» посідає особливе місце в історії українського національно-визвольного руху в часі Першої світової війни. Справа в тім, що до Лютневої революції 1917 р. останній мав можливість вільно виявляти себе тільки поза межами Російської імперії. Власне саме створення (точніше – українізація) табору в Раштаті стала першим «експериментом» Союзу визволення України (СВУ) в спробах «конструювання» національної свідомості зрусифікованих полонених українців шляхом прищеплення їм державницького світогляду тоді, коли ідея незалежності України власне ще не набула якогось оформленого вигляду. Це стало можливим завдяки подвижницькій діяльності кращих представників української інтелігенції, зусиллями яких у таборі весь тривала інтенсивна національно-організаційна та культурно-освітня діяльність.

Актуальність статті зумовлена доцільністю об'єктивного дослідження різних сторін таборового повсякдення полонених українців у Німеччині в часі Першої світової війни, а також потребою детального з'ясування їх ціннісних орієнтацій, а також встановленням ступінь впливу на формування світогляду табор'ян національно-організаційної роботи, яка проводилась у Раштаті заходами СВУ.

Метою статті є розкриття специфіки надання полоненими українцями з табору Раштат матеріальної допомоги як з метою підтримки нужденних категорій табор'ян, дітей-

сиріт (в Німеччині та в Україні), на будівництво пам'ятника померлим у таборі полоненим, так і для розвитку українського шкільництва, таборової газети «Розсвіт» та на загальнонаціональні потреби. Водночас в статті досліджуються обсяги та характер надходження до табору гуманітарної допомоги, що надходила до табору заходами російських та ряду національних благодійних організацій нейтральних європейських країн, і адресувалась полоненим українцям, які утримувались в таборі або перебували в складі робітничих команд поза його межами.

Історіографія та джерельна база дослідження. На відміну від інших таборів полонених українців царської армії вивчення історії Раштата розпочалось ще під час його існування. Першою такою спробою стала брошура о. Петра Катеринюка, який досить тривалий час виконував душпастирські обов'язки у згадуваному таборі, а також працював членом Просвітнього відділу СВУ фактично від моменту українізації Раштату і до липня 1917 р. В ній автором були наведені найважливіші дати з історії розвитку української таборової громади, але в ній і не могли бути (насамперед – з огляду на її невеличкий обсяг) висвітлені всі прояви життєдіяльності полонених українців у Раштаті [37].

Найбільший внесок у наукову розробку цієї проблеми зробив О. Терлецький, який визначив своїм завданням написання історії трьох українських громад, що постали у вже згадуваному Раштаті (а також у Вецлярі та Зальцведелі – всі в Німеччині), з моменту започаткування національно-просвітницької роботи – і до перших місяців 1918 р., коли з числа таборян були сформовані перші українські відділи, що утворили основу «Синьожупанної» дивізії. Слід відразу зауважити, що хоча в планах О. Терлецького була підготовка трилогії («Українці в Німеччині 1915-1918»), йому вдалось опублікувати тільки один том про Раштат [21].

Наукова розробка історії цього табору була продовжена в першій половині 1990-х рр. – зокрема в рамках дисертаційного проекту автора цієї статті (виконаного і захищеного в Українському Вільному Університеті) та пізнішого монографічного дослідження історії всіх таборів полонених українців у Німеччині та Австро-Угорщині [13, 14]. Станом на сьогодні історія функціонування української громади в таборі Раштат вже досить репрезентативне представлена в історіографії [15, 16, 17, 18, 19, 20], проте благодійницькі акції полонених, а також харитативна діяльність міжнародних та російських організацій все ще не отримала належного висвітлення.

Під час Першої світової війни полонені протиборчих армій мали можливість отримувати гуманітарну допомогу від національних та міжнародних організацій, насамперед різних представництв Міжнародного Червоного Хреста. Його національні філії регулярно організували збірки пожертв на потреби полонених, причому це могли бути не тільки грошові внески, але й найпотрібніші полоненим речі (засоби особистої гігієни, теплий та нижній одяг) та продукти тривалого зберігання (сухарі, консерви).

Раштат отримував таку допомогу вже починаючи з літа 1915 р., коли справою розподілу гуманітарної допомоги займалась таборова комендатура. Проте такий стан справ не можна було вважати нормальним, бо ця функція мала здійснюватись уповноваженими на те представниками самих полонених, обраних більшістю голосів таборян. Тому це питання було винесено до порядку денного таборового віча (31 серпня 1915 р.), учасники якого вибрали своїх представників до Центрального комітету (ЦК) – органу, уповноваженого до розподілення харчів та речей, що надходили до табору в якості гуманітарної допомоги. Вже

за день Комітет приступив до виконання своїх функцій, а сама його діяльність продемонструвала таборянам важливість самоорганізації загалу полонених [22, арк. 11].

Цим було, власне, закладено наріжний камінь для продовження процесу українізації Раштату, хід якої спрямовувався Просвітнім відділом СВУ. Його робота та регулярне обговорення її наслідків на вічах сприяли тому, що значна кількість полонених пристала до української справи, беручи у подальшому активну участь у національно-культурному житті таборової громади [21, с. 76].

Слід відзначити, що полонені українці не лише приймали гуманітарну допомогу, але були готові її надати – відраховуючи на цю мету частину прибутків загальноготаборових комерційних підприємств. Насамперед це стосувалось кооперативної спілки «Чайня», яка рішенням своїх пайщиків спрямовувала частину своїх прибутків і на гуманітарні цілі. Так, зокрема, у жовтні 1915 р. нею на німецький Червоний Хрест було передано 50 марок німецьких (далі – м.н.), в грудні ц.р. – стільки ж – на раштатських сиріт та 25 м.н. – на таборову лікарню [21, с. 121-123].

З моменту створення в таборі української громади «Самостійна Україна» (січень 1916 р.) ЦК регулярно звітував перед її вищим виконавчим органом – Генеральною Старшиною, що відбувалось під час засідань останньої. 8 березня 1916 р. її членами було заслухано інформацію представника ЦК про порядок розподілу гуманітарної допомоги, що надійшла до табору (молоко і сухарі були передані до лазарету хворим, тютюн і папір – відправлені у продаж, а виручені гроші – спрямовані на благодійницькі цілі) [23, арк. 16-17].

Правління «Чайні» також регулярно інформувало Генеральну Старшину про пожертви на різні гуманітарні потреби, і зокрема, виділення різних сум на сиріт (в Німеччині та Україні), на хворих полонених у таборовому шпиталі та ін.[24, арк. 38, 40, 45, 47, 48, 52] У серпні 1916 р. «Чайня» внесла благодійні внески на таборову аптеку (50 м.н.), на Німецький Червоний Хрест (50 м.н.), раштатських (50 м.н.) і львівських сиріт (50 м.н.), на «таборову просвіту» – 879 м.н., на таборову церкву – 30 м.н., ялинку – 682 м.н., на бібліотеку та придбання брошур – 205 м.н., «яйця і паски для табору на Великдень» – 309 м.н., «прибирання могил на гробках» – 50 м.н. Національна секція табору Раштат збрала 608,44 м.н. для «мешканців Карлсруе, які постраждали від нападу ворожих літаків» [25, арк. 184].

Пожертви збирали й інші таборові організації – за сім місяців (січень-липень 1916 р.) полонені підтримали своїми коштами різні гуманітарні потреби та окремі категорії нужденних та постраждалих. Так, зокрема, національна секція передала 13,40 м.н. для потреб поранених УСС, та ще 84,13 м.н. – «на допомогу бідним табору». В активі членів «Клубу Відродження» підтримка сиріт міста Раштат (50 м.н.), допомога «таборовій просвіті» (195,63 м.н.), ще 19,20 м.н. було спрямовано на єврейську організацію в таборі, й стільки ж – на таборову аптеку, 30 м.н. перераховано на пам'ятник померлим полоненим [25, арк. 184].

У свою чергу, полоненим українцям у Раштаті надходила обмежена гуманітарна допомога з Швейцарії, розподілом якої неодмінно видав ЦК [23, арк.57]. Завдяки жертвам таборян та відрахуванням прибуткових таборових організацій ЦК також мав можливість надавати окремим категоріям полонених спеціальну допомогу, відшкодовуючи, зокрема, видатки на пломбування зубів, а також інколи видаючи із своїх запасів одяг та онучі [26, арк. 92].

Попри те, що діяльність ЦК з розподілу гуманітарної допомоги завжди була в центрі уваги полонених, а його члени обирались загалом табору з числа найдостойніших, в його

роботі траплялись й прикрі випадки. Так, зокрема, у червні 1916 р. член ЦК полонений Мищанин припустився необґрунтованої самовільної розтрата громадських коштів (33,31 м.н.), після чого над ним відбувся громадський суд, який визнав його винним у цьому ганебному вчинкові та зобов'язав відшкодувати половину цієї суми (решту мав компенсувати ЦК) [23, арк. 70]. Проте це був лише поодинокий випадок, не здатний кинути тінь на діяльність Комітету.

Гуманітарна допомога, що надходила до Раштату, була спорадичною через те, що російські благодійні організації часто уникали вносити цей табір до числа своїх адресатів. Пояснювалась така вибірковість росіян доволі просто – Раштатський табір був «пропагандистським» (так називались в Росії національні табори полонених царської армії). Проте це відбувалось під тиском вищих російських урядовців – чорносотенців за своїми політичними переконаннями. Коли ж їх контроль в силу різних обставин послаблювався, і надходження допомоги на певний час поновлювалось. Так, зокрема, наприкінці січня 1917 р. з Росії до Раштату надійшла обмежена кількість галет, сухарів, цукру, тютюну і деякі інші подарунки, які були розподілені між хворими та рештою полонених у таборі [27, арк. 61].

У цей час до табору постійно надходили різні суми пожертв від полонених зі складу робітничих команд (зазвичай вони мали цільове призначення – на пам'ятник померлим у полоні таборянам, для газети «Розсвіт» та таборового шкільництва) [4, 5]. Прикметне, що збір коштів для пам'ятника тривав досить регулярно, до цієї благородної справи долучалось й таборові артисти-аматори, які час від часу влаштовували вистави, прибуток від яких переховувався на цю потребу [27, арк. 54-55]. Завдяки цим надходженням до початку лютого 1917 р. на цю мету була зібрана досить значна сума (4043,47 м.н.) [6], крім того – у розпорядженні таборового комітету зі спорудження пам'ятника було ще 2000 м.н., отриманих від проводу української громади Раштату [7].

У свою чергу кооперативна спілка «Єдність» (колишня «Чайня») продовжувала передавати на різні гуманітарні потреби частину свого прибутку (на будівництво пам'ятника померлим полоненим – 400 м.н. та стільки ж – на потреби українських шкіл на Волині). Крім того спілка зі своїх коштів закупувала цукор для полонених у лазареті (лютий 1917 р.) [3]. У березні-квітні 1917 р. «Єдність» отримала 145,30 м.н. дивідендів, які рішенням загальних зборів пайщиків були передані як пожертва для будівництва пам'ятника померлим раштатцям, ще 45,50 м.н. (дивіденди за травень) були передані до Українського національного фонду в Києві. Крім того значні суми передані на потреби волинських шкіл (400 м.н.), на Німецький Червоний Хрест (100 м.н.) [28, арк. 28, 34-35].

Не залишилось поза увагою полонених й інша гуманітарна акція, коли в день уродин німецького цісаря (27 січня) таборовими організаціями для німецького Червоного Хреста було зібрано 100 м.н., і ще 30 м.н. було пожертвувано членами Просвітнього відділу СВУ, у зв'язку з чим комендатура табору висловила полоненим «найщирішу подяку [...] за високогуманне відношення й людське співчуття до німецького населення» [29, арк. 55; 30, арк. 19].

На цю подію відгукнувся й таборовий часопис, в якому була опублікована коротка замітка про висловлену комендантом табору подяку всім українським організаціям Раштату [5]. Ще за деякий час у ньому було розміщено звернення президії Генеральної Старшини, в якій остання висловлювала «сердечну подяку всім тим товаришам Українцям, які зрозуміли велику вагу нашої громадської праці, й своїми жертвами та співчуттям» додають сил та енергії українським активістам у таборі. На переконання проводу

української громади, проводячи культурно-освітню працю та гуртуючись в українських організаціях, полонені неодмінно здобудуть «повагу до себе з боку німецького суспільства й співчуття нашим справедливим змаганням до самостійності» [2].

Такий благородний жест полонених українців не був чимось випадковим, бо перебуваючи довший час в полоні, вони мали можливість добре приглянутись до німців. Крім того дуже важливим було те, що набуваючи більшого обсягу знань та хоча би мінімального рівня національної свідомості, полонені українці водночас позбувались власних антинімецьких упереджень, прищеплених російською пропагандою. Цей процес захопив навіть унтер-офіцерів з числа таборян, хоча донедавна вони у своїй масі виступали здебільшого як ревні адепти російського самодержавства та складали ударну силу «чорної сотні». З огляду на це, стає зрозумілим, наскільки вражаючими були зміни в їх ціннісних уявленнях та національно-світоглядних уподобаннях.

Для ілюстрації справжнього перевороту в їх свідомості доцільно навести лист полоненого унтер-офіцера російської армії Трохима Марченка до редакції таборового часопису «Розсвіт», в якому він складав «найщирішу подяку[...] цілій німецькій нації» за її «незвичайно гарне» ставлення до полонених українців, свідком чого він став під час перебування у складі робітничої команди № 334. Зауваживши у своєму листі, що німецька «культура приносить користь цілому людству», Т. Марченко, на знак своєї приязні, «із зароблених грошей від щирого серця», пожертвував три марки для сиріт у Раштаті. Він висловлював сподівання, що його подарунок буде прийнятий молодим поколінням німців, і що в такий спосіб вони переконаються, що «Українці є нарід, котрий співчуває недолі людській» [9].

Жертвуючи на німецьких сиріт зароблені тяжкою працею кошти, Т. Марченко давав усім полоненим українцям приклад того, як вони мають ставитись до німців, які сприяли (хоч і переслідуючи при цьому власні інтереси) переробленню малоросів у свідомих і політично вироблених громадян майбутньої незалежної України. Оцінюючи цей вчинок Т. Марченка, слід також враховувати, що внаслідок обмеженості у 1917 р. продовольчих ресурсів у Німеччині, таборовий побут полонених був майже завжди пов'язаний з пошуком додаткового харчування, іншими словами – таборяни отримували скудні пайки і дуже потерпали від їх недостатності. До певної міри їх рятували заробітки в робітничих командах або дотації для таборових активістів та працівників різних організацій в Раштаті. Але зароблені полоненими кошти ніколи не були значними, тим більше їх заробіток частково знецінювався прихованою інфляцією німецької марки.

Втім полонені раштатці брали посильну участь у благодійництві, вносячи на різні гуманітарні потреби хоча б маленьку лепту зі своїх скудних заробітків. За тримісячний період (січень-березень 1917 р.) до секретаріату надійшов 3021 лист від полонених з робітничих команд, причому до 1078 листів містили грошові вкладення на суму 5440,74 м.н. на добродійні цілі. Найбільше з них (1727,30 м.н.) призначались на потреби волинських шкіл, ще 928,48 м.н. були адресовані на будову пам'ятника полоненим, 1295 м.н. – на замовлені книжки та 628 м.н. – для передплати таборової газети [31, арк. 1].

Полонені охоче перераховували кошти й на загальнонаціональні потреби: в квітні 1917 р., коли у таборі перебувало лише 993 полонених, за три дні до Національного фонду (на потреби УЦР) було зібрано 1905 м.н. [32, арк.4]. Збір коштів до цього фонду був продовжений і в наступних місяцях, це питання обговорювалось на загальнотаборовому вічу 13 червня ц.р., під час якого «люди відгукнулися з великим захопленням і щиро жертвують на цю ціль». За кілька днів для відправлення УЦР Берлінській централі СВУ

було передано 2000 м.н. [32, арк.5]. Одночасно табір надіслав привітання УЦР, нагадуючи її керівництву про існування маленького острівка українства на німецькій землі [32, арк. 8-9].

Важливим засобом виживання для полонених стало надходження до табору обмежених партій продуктів тривалого зберігання, які час від часу передавались до Раштату кількома гуманітарними організаціями (зокрема Швейцарським і Шведським Червоним Хрестом, Московським союзом городів, Московським комітетом Червоного Хреста) [28, арк. 10]. За перші три місяці 1917 р. раштатдці отримали від них 268 ящиків галет, 198 посилок з різними речами, 11,5 пудів (один пуд дорівнював 16,380496 кг) чаю, 3772 сорочки, 1207 оселедців, а також окремі партії сухарів, макаронів, тютюну та цигарок, одягу та ін. [31, арк. 5] Ці надходження перебували в центрі уваги таборового загалу та розподілялись між полоненими спеціально уповноваженою на те інституцією – Центральним Комітетом, члени якого обирались усіма таборянами.

Допомога полоненим продовжувала надходити й пізніше, зокрема у першій половині 1917 р. від Російського Червоного Хреста в Швейцарії до Раштату було передано 10 ящиків сала (загальною вагою 103 пуди і 20 фунтів (один фунт дорівнював 0,4095124 кг). Рішенням ЦК його було розподілено в таборі (на 814 осіб) і таборовому лазареті (на 180 осіб) у розрахунку 1,5 фунта сала на кожного таборянина (загалом у таборі було роздано 2485 фунтів). Окремо в лазареті хворим румунам і англійцям було видано 219 фунтів сала (один фунт на кожного). Ще 2585 фунтів було відіслано для полонених 59 робітничих команд (2 фунти на кожного робітника). Решта цього продукту (139 фунтів) була призначена для роздачі тим таборянам, які повертались з робітничих команд [26, арк. 63].

Інформація про окремі надходження публікувалась на шпальтах таборової газети, в одному з номерів якої повідомлялось про щедрі дарунки від Бернського комітету Червоного Хреста у червні 1917 р.: 725 сорочок і 806 штанів, 20 ящиків овочів, 1500 цигарок, 360 фунтів чаю, три мішки гречаної крупи, шість пудів 34 фунти цукру, 2200 куски мила. Тоді ж Московський комітет передав 41 ящик з цукром, білизною, сухарями, а Стокгольмський комітет – 8000 кг різних речей [11; 12].

25 червня 1917 р. ЦК на своєму засіданні ухвалив рішення про розподіл подарунків, які прибули з України (255 мішків сухарів, 12 мішків цукру, 4 мішки пшона). Кілька ящиків, в яких мала бути махорка та м'ясні консерви, виявились порожніми, відтак можливо, що їх вміст був вкрадений (разом із супровідними документами) невідомими зловмисниками під час транспортування. Знов таки, частину продуктів (50 мішків сухарів та один мішок цукру) було відправлено на команди, решта розподілена в таборі [26, арк. 92].

У липні-серпні 1917 р. надходження гуманітарної допомоги до табору тимчасово припинилося, відновившись тільки у вересні. Вона, як і раніше, розподілялась між таборянами і членами робітничих команд рішенням Центрального комітету. За п'ять наступних місяців до табору надійшли благодійні дарунки від різних червонохресних організацій з Швейцарії, Данії та Росії [33, арк. 19зв.].

В окремій посвідці ЦК міститься деталізований розпис благодійних надходжень таборянам за час від 1 вересня 1918 р. (очевидно йдеться про 1917 р. – *авт.*) і до 31 січня 1918 р. Так, зокрема, від Швейцарського Червоного Хреста (Берн) раштатці отримали 2200 шматків мила, 7150 пачок тютюну, 1764 пари черевиків, а також різних кількості цукру, молока, чаю, одягу, білизни (10 і 18 вересня 1917 р.); від Данського комітету з Копенгагену – 480 рибних консервів (17 жовтня); від Швейцарського Червоного Хреста – 7150 пачок

тютюну і 293 кг вівсяного борошна (29 жовтня і 27 листопада); від Київського Червоного Хреста – 43 посилки і 4 фунти цукру (2 грудня) [28, арк. 11-11 зв.].

Всі ці надходження ділились між полоненими в таборі та працівниками робітничих команд. Особлива увага приділялась забезпеченню хворих полонених в лазареті, куди надходили найдефіцитніші речі (до приміру – вівсяне борошно). Щотижнево ЦК звітував про розподіл подарунків на таборовому вічу (на них збиралось до 300-400 полонених). Також ЦК надавав грошову допомогу тим інвалідам [28, арк. 20], які повертались додому.

Як і раніше, полонені докладали всіх можливих зусиль для завершення будівництва пам'ятника своїм померлим на чужині землякам. Полонені вносили для цього невеликі суми (зазвичай кілька десятків пфенігів) [34, арк. 134-148зв.], що обумовлювалось скудністю їх денного заробітку. Свою поважну лепту в збір коштів вносила й Генеральна Старшина табору, яка щомісячно передавала на цю потребу 200 м.н.

Хід збирання коштів завжди залишався у полі уваги таборян, які час від часу обговорювали це питання. На одному з жовтневих віч скарбник комісії (комітету) з будови пам'ятника повідомив присутніх, що на той час було зібрано 7739,06 м.н., з яких 6134,36 м.н. було використано для придбання каменя, 534,50 – сплачено каменярям за роботу, решта (70 м.н.) – витрачена на інші матеріали (глину і гіпс) та різні дрібні видатки [1].

Жертовність таборян спонукала автору проєкту пам'ятника М. Парашука запевнити членів комітету з будови пам'ятника, що він залишатиметься в таборі так довго, наскільки це буде потрібно аби завершити його будівництво [35, арк. 1зв.]. У свою чергу комітет докладав усіх зусиль аби знайти додаткові кошти для покриття поточних та непередбачуваних видатків [36, арк. 47].

Як вже зазначалось, успішно провадила свою діяльність й українська торгівельна спілка «Єдність», яка на новий рік організувала для своїх членів його святкування, забезпечивши їх обіднє частування (один кукурудзяний хліб, два оселедці, ½ фунти риби і стільки ж ковбаси, дві склянки вина і стільки ж пива, один фунт яблук, печиво і чай) для кожного. Очевидно, що це було справжнім святом для полонених, денний пайок хліба яких становив 300 грам [25, арк. 16]. Також спілка організувала вручення подарунків для своїх працівників, співробітників комендатури, арештованих, хворих на загальну суму 4918,15 м.н., подбала про проведення безкоштовної театральної вистави [33, арк. 17; 28, арк. 33-33зв.].

Отже, не зважаючи на складні умови перебування в полоні, таборяни завжди пам'ятали про свій моральний обов'язок перед померлими земляками, жертвуючи частину свої коштів на увічнення їх пам'яті на чужині. Вони активно долучались й до інших благодійних ініціатив, в силу чого перелік підтримуваних ними гуманітарних проєктів є доволі репрезентативним – це й сприяння розвитку національного шкільництва на окупованих Німеччиною українських землях, допомога хворим у таборовому лазареті, внески до Національного фонду (на потреби УЦР) тощо. Разом з тим, полонені не відмовляли в допомозі власне німцям, жертвуючи кошти на німецьких сиріт війни і на потреби німецького Червоного Хреста.

Всіх полонених єднала думка вшанувати пам'ять померлих у полоні внаслідок ран і хронічних хвороб своїх земляків, тому вони завжди були готові пожертвувати частинку своїх – тяжким трудом зароблених марок – для спорудження їм монумента. Завдяки такій настанові полонені зібрали достатню суму коштів для його будівництва, причому свою поважну лепту в цю благородну справу внесли й прибуткові таборові інституції (кооперативна спілка «Єдність», школа-майстерня («кустарня») і таборовий театр,

національна секція громади «Самостійна Україна», «уряд» табору та ін. Підсумком їх зусиль стало будівництво пам'ятника (під керівництвом М. Паращука, який також став й автором його проекту) на міському цвинтарі Раштату, який назавжди закарбував у камені пам'ять про померлих у полоні українців.

У свою чергу полонені отримували гуманітарну допомогу від кількох харитативних організацій, яка ніколи не мала регулярного характеру. З огляду на скудність таборових пайків та не завжди достатню якість продуктів для харчування, полонені поклали певні надії на надходження благодійної допомоги. Особливо вона була потрібна хворим з таборового шпиталю, а також полоненим з інвалідністю. В останньому випадку на допомогу цим категоріям таборян приходила кооперативна спілка «Єдність», а також інші таборові інституції.

Зрештою, надходження харитативної допомоги часом дійсно рятувало таборян у найскрутніші моменти їх таборового існування, тому провід української громади «Самостійна Україна» у своїх листах подяки завжди з вдячністю віддавав належне національним та регіональним червонохресним представництвам (Швейцарії, Швеції, Росії), громадським благодійним організаціям (Московський союз городів та ін.). Свідченням достатньо високого рівня громадської організації українців стало те, що розподілом благодійної допомоги відав Центральний комітет, утворений з числа виборних представників полонених. Його створення засвідчило достатньо високий рівень солідарності таборян, їх здатність справедливо розподіляти серед загалу отримані пожертви, враховуючи при цьому потреби найуразливіших категорій полонених.

Список використаної літератури

1. Віче // Розсвіт. – Раштат. - 1917. – 25 жовтня. – Ч.71(136) ; Viche // Rozsvit. – Rashtat. - 1917. – 25 zhovtnya. – CH.71(136).
2. До робітничих команд // Розсвіт. – Раштат. - 1917. – 28 лютого. – Ч.11(76) ; Do robitnychukh komand // Rozsvit. – Rashtat, 1917. – 28 lyutoho. – CH.11(76).
3. Розсвіт. – Раштат, 1917. – 7 лютого. – Ч.5(70) ; Rozsvit. – Rashtat, 1917. – 7 lyutoho. – CH.5(70).
4. Розсвіт. – Раштат, 1917. – 24 січня. – Ч.1(66) ; Rozsvit. – Rashtat, 1917. – 24 sichnya. – CH.1(66).
5. Розсвіт. – Раштат, 1917. – 31 січня. – Ч.3(68) ; Rozsvit. – Rashtat, 1917. – 31 sichnya. – CH.3(68).
6. Розсвіт. – Раштат, 1917. – 10 лютого. – Ч.6(71) ; Rozsvit. – Rashtat, 1917. – 10 lyutoho. – CH.6(71).
7. Розсвіт. – Раштат, 1917. – 17 лютого. – Ч.8(73) ; Rozsvit. – Rashtat, 1917. – 17 lyutoho. – CH.8(73).
8. Розсвіт. – Раштат, 1917. – 3 лютого. – Ч.4(69) ; Rozsvit. – Rashtat, 1917. – 3 lyutoho. – CH.4(69).
9. Розсвіт. – Раштат, 1917. – 28 лютого. – Ч.11(76) ; Rozsvit. – Rashtat, 1917. – 28 lyutoho. – CH.11(76).
10. Розсвіт. – Раштат, 1917. – 29 червня. – Ч.44(109) ; Rozsvit. – Rashtat, 1917. – 29 chervnya. – CH.44(109).
11. Розсвіт. – Раштат, 1917. – 18 червня. – Ч.41(106) ; Rozsvit. – Rashtat, 1917. – 18 chervnya. – CH.41(106)
12. Розсвіт. – Раштат, 1917. – 25 червня. – Ч.43(108) ; Rozsvit. – Rashtat, 1917. – 25 chervnya. – CH.43(108).

13. Срібняк І. Полонені вояки-українці в Німеччині та Австро-Угорщині та формування українських військових частин в часі Першої світової війни : дис. ... д-ра філос. / Ігор Срібняк; Українського Вільний Університет. – Мюнхен, 1996. – 344 с. ; Sribniak I. Polonen voiaky-ukraintsi v Nimechchyni ta Avstro-Uhorshchyni ta formuvannia ukrainskykh viiskovykh chastyn v chasi Pershoi svitovoi viini : dys. ... d-ra filos. / Ihor Sribniak; Ukrainskoho Vilnyi Universytet. – Miunkhen, 1996. – 344 s.

14. Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.) / І. Срібняк. – Київ, 1999. – 296 с. ; Sribniak I. Poloneni ukraintsi v Avstro-Uhorshchyni ta Nimechchyni (1914-1920 rr.) / I. Sribniak. – Kyiv, 1999. – 296 s.

15. Срібняк І. Новітня «Запорізька Січ» на чужині (творення парамілітарних структур в українському таборі Раштат, 1916 р.) / І. Срібняк // Емінак. - 2017. - № 1(1). - С. 80-85. ; Sribniak I. Novitnia «Zaporizka Sich» na chuzhyni (tvorennia paramilitarnykh struktur v ukrainskomu tabori Rashtat, 1916 r.) / I. Sribniak // Eminak. - 2017. - № 1(1). - S. 80-85.

16. Срібняк І. Створення та діяльність Комітету культурної допомоги українцям у Німеччині у таборі Раштат (друга половина 1918 р.) / І. Срібняк // Київські історичні студії. –2017. – № 1(4). – С. 3-8. ; Sribniak I. Stvorennia ta diialnist Komitetu kulturnoi pomochi ukraintsiam u Nimechchyni u tabori Rashtat (druha polovyna 1918 r.) / I. Sribniak // Kyivski istorychni studii. –2017. – № 1(4). – S. 3-8.

17. Срібняк І. Полонені офіцери-українці царської армії в таборі Раштат (Німеччина) у 1916 р.: громадський та особистісний вимір таборового повсякдення / І. Срібняк // Емінак. - 2017. - № 4(1). - С. 35-40. ; Sribniak I. Poloneni ofitsery-ukraintsi tsarskoi armii v tabori Rashtat (Nimechchyna) u 1916 r.: hromadskyi ta osobystisnyi vymir taborovoho povsiakdennia / I. Sribniak // Eminak. - 2017. - № 4(1). - S. 35-40.

18. Срібняк І. «Вже не одиниці з поміж Українців, але тисячі...» (діяльність громади «Самостійна Україна» в таборі Раштат у першій половині 1918 р.) / І. Срібняк // Межибіж. - 2017. – № 1, Ч. 1. – С. 345-352. ; Sribniak I. «Vzhe ne odyntsi z pomizh Ukraintsiiv, ale tysyachi...» (diialnist hromady «Samostiina Ukraina» v tabori Rashtat u pershii polovyni 1918 r.) / I. Sribniak // Mezhybizh. - 2017. – № 1, Ch. 1. – S. 345-352.

19. Срібняк І. Таборове та позатаборове повсякдення полонених українців (Раштат, Німеччина) у жовтні-грудні 1917 р. / І. Срібняк // ScienceRise. - 2019. - № 8. - С. 10-12. ; Sribniak I. Taborove ta rozataborove povsiakdennia polonenykh ukraintsiiv (Rashtat, Nimechchyna) u zhovtni-hrudni 1917 r. / I. Sribniak // ScienceRise. - 2019. - № 8. - S. 10-12.

20. Срібняк І. Табір полонених вояків-українців російської армії Раштат, Німеччина у 1916-1917 рр. (мовою фотодокументів) / І. Срібняк // Європейські історичні студії. - 2019. - № 14. - С. 114-146. ; Sribniak I. Tabir polonenykh voiakiv-ukraintsiiv rosiiskoi armii Rashtat, Nimechchyna u 1916-1917 rr. (movoioi fotodokumentiv) / I. Sribniak // Yevropeiski istorychni studii. - 2019. - № 14. - S. 114-146.

21. Терлецький О. Українці в Німеччині 1915-1918 / О. Терлецький. – Київ-Ляйпціг, 1919. – Т. 1 :Історія української громади в Раштаті. – 429 с. ; Terletskyi O. Ukraintsi v Nimechchyni 1915-1918 / O. Terletskyi. – Kyiv-Liaiptsig, 1919. – Т. 1 :I storiia ukrainskoi hromady v Rashtati. – 429 s.

22. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф.4406, оп.1, спр.18, арк.11. ; Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (dali – TsDAVO Ukrainy), f.4406, op.1, spr.18, ark.11.

23. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.5, арк.16-17. ; TsDAVO Ukrainy, f.4406, op.1, spr.5, ark.16-17

24. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.88, арк.38, 40, 45, 47, 48, 52. ; TsDAVO Ukrainy, f.4406, op.1, spr.88, ark.38, 40, 45, 47, 48, 52.
25. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.33, арк.184. ; TsDAVO Ukrainy, f.4406, op.1, spr.33, ark.184.
26. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.111, арк.92. ; TsDAVO Ukrainy, f.4406, op.1, spr.111, ark.92.
27. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.6, арк.61. ; TsDAVO Ukrainy, f.4406, op.1, spr.6, ark.61.
28. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.23, арк.28, 34-35. ; TsDAVO Ukrainy, f.4406, op.1, spr.23, ark.28, 34-35.
29. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.6, арк.54-55. ; TsDAVO Ukrainy, f.4406, op.1, spr.6, ark.54-55.
30. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.22, арк.19. ; TsDAVO Ukrainy, f.4406, op.1, spr.22, ark.19.
31. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.21, арк.1. ; TsDAVO Ukrainy, f.4406, op.1, spr.21, ark.1.
32. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.31, арк.4. ; TsDAVO Ukrainy, f.4406, op.1, spr.31, ark.4.
33. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.25, арк.19 зв. ; TsDAVO Ukrainy, f.4406, op.1, spr.25, ark.19 zv.
34. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.163, арк.134-148 зв. ; TsDAVO Ukrainy, f.4406, op.1, spr.163, ark.134-148 zv.
35. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.161, арк.1зв. ; TsDAVO Ukrainy, f.4406, op.1, spr.161, ark.1zv.
36. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.28, арк.47. ; TsDAVO Ukrainy, f.4406, op.1, spr.28, ark.47.
37. Katerenuk P. Bericht über die ukrainische Aufklärungsarbeit im Lager Rastatt / P. Katerenuk. - Rastatt, 1917. - 41 s.

I. Sribnyak

«...OUT OF THE EARNED MONEY FROM A SINCERE HEART, I DONATE TO ORPHANS»: CHARITABLE ASSISTANCE TO UKRAINIAN PRISONERS OF WAR FROM CAMP RASTATT AND POWS' CHARITABLE ACTIVITIES (1915-1918)

The article deals with the peculiarities of providing charitable assistance to captive Ukrainians from the Rastatt camp (Germany), as well as the specifics of the charitable activities of the camps. The prisoners Ukrainians have often acted as donors, raising funds for different national needs, for patients in the camp infirmary and so on. However, the prisoners did not refuse assistance to the Germans themselves – donating money to the German orphans of war and to the needs of the German Red Cross. Numerous donations have been made to build a monument that forever etched in stone the memory of the deceased Ukrainians.

The prisoners, in turn, received charitable assistance from international and national Red Cross organizations, which had never been of a regular nature. Considering the scarcity of the camp rations and the quality of the food, the quality of the food is not always sufficient; the prisoners had some hopes of receiving charitable help. She was especially needed by patients from the camp hospital as well as prisoners with disabilities. The distribution of charitable assistance

in Rastatt was carried out by the Central Committee, which was composed of elected representatives of prisoners.

Keywords: *prisoners Ukrainians, charity, charitable organizations, camp Rastatt, Germany.*

УДК 930.1:364-027.564.2(477.82)“1914/1918“

Я. П. Цецик

ДІЯЛЬНІСТЬ БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ВОЛИНІ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті на основі архівних документів проаналізовано основні напрями благодійницької роботи у Волинській губернії під час Першої світової війни. З'ясовано, що провідна діяльність благодійних організацій полягала у наданні допомоги пораненим та хворим солдатам. З цією метою коштом органів місцевого самоврядування, навчальних закладів та благодійників відкривалися та утримувалися шпиталі. Визначено, що органи імперської влади всіляко заохочували населення регіону до такої діяльності, зокрема й учнів та викладачів навчальних закладів. Окрему увагу приділено питанню організації притулків для безпритульних дітей, кількість яких почала зростати швидкими темпами після початку евакуації та примусового виселення цивільного населення у результаті відступу російської армії влітку 1915 р. Проаналізовано роль православного духовенства у цих процесах.

Ключові слова: *Волинська губернія, евакуація, благодійництво, допомога, заклади освіти, безпритульні.*

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-27-56-63

Актуальність статті зумовлена потребою аналізу на основі наукових праць та першоджерел особливостей благодійницької діяльності з надання допомоги пораненим солдатам та евакуйованому населенню, насамперед безпритульним дітям під час Першої світової війни на Волині, та з'ясування у цьому ролі органів влади, місцевого самоврядування та православної церкви, учнів та вчителів навчальних закладів регіону.

Постановка наукової проблеми та її значення. Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, які висвітлюють різні напрями діяльності благодійницьких організацій на українських землях під час Першої світової війни, особливості їх роботи на Волині досліджені недостатньо. На основі документів та матеріалів тогочасних видань визначено пріоритетні напрями цієї діяльності у краї, з'ясовано роль учнів та вчителів навчальних закладів у організації благодійної роботи. Проаналізовано основні форми, в яких вона здійснювалася.

Історіографія проблеми та джерельна база дослідження. Питання діяльності благодійних організацій на українських землях під час Першої світової війни досліджено у ряді наукових праць. Зокрема, О. Кравченко [1] проаналізував комплекс заходів по опіці над дітьми-біженцями, що здійснювалися у 1915 – 1916 рр. У монографії Н. І. Загребельної та І. А. Коляди [2] детально проаналізовано різні напрями благодійництва в Україні під час Першої світової війни. Але певні аспекти благодійницької роботи на Волині ними